

Серпенінова Ю. С. Ризик ліквідності в загальній системі банківських ризиків / Серпенінова Ю. С. // Держава та регіони. – 2008. – № 6. – С. 210–215.

УДК 336.71:330.131.7

РИЗИК ЛІКВІДНОСТІ У ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

Серпенінова Юлія Сергіївна

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», аспірантка

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення категорії ризик ліквідності. Досліджено існуючі класифікації ризику ліквідності та запропоновано власну класифікацію ризику ліквідності у загальній системі банківських ризиків. Визначено теоретичні підходи до системи управління ризиком ліквідності.

Ключові слова: ліквідність, ризик ліквідності, банківські ризики, управління ризиком.

In the article theoretical approaches to definition of a category liquidity risk are considered. It is offered classification of liquidity risk in the general system of bank risks. Theoretical approaches to a management system of liquidity risk are determined.

Key words: Liquidity, liquidity risk, bank risks, management of risk

Постановка проблеми. Ризик є невід’ємною складовою діяльності будь-якого суб’єкта господарювання в різних галузях економіки. Враховуючи специфіку діяльності банківських установ, дослідження ризиків даної сфери є особливо актуальним. Банківська діяльність є дуже чутливою до ризиків, адже будь-яке рішення приймається з урахуванням співвідношення «прибутковість – ризиковість». Фактично, усунення ризику означає відмову від тієї чи іншої операції. Оскільки банківська діяльність обов’язково супроводжується ризиками, то виникає об’єктивна необхідність їх оцінки, класифікації, аналізу й управління.

Поряд із кредитним, депозитним, процентним ризиками більшість науковців виділяють ризик ліквідності, як один з найважливіших банківських ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основними нормативними документами щодо оцінки і управління банківськими ризиками є Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [8] та Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [14]. Дані документи регламентують основні принципи управління ризиками в банках, визначають дев'ять основних категорій банківських ризиків, надають рекомендації щодо управління окремими видами ризиків. Вищезазначені нормативні документи є основою організації ризик-менеджменту в банках, окремої уваги заслуговують праці науковців, що досліджували дане питання [16, 17, 18]. Також досліджена думка науковців стосовно визначення і класифікації банківських ризиків і ризику ліквідності зокрема [10, 15, 19].

Не вирішені раніше частини проблеми. Варто зауважити, що не дивлячись на велику кількість робіт за даною темою, існує багато різних підходів до класифікації ризику ліквідності, і не має єдиної думки стосовно даного питання.

Метою статті є визначення сутності і класифікація ризику ліквідності у загальній системі банківських ризиків, а також дослідження теоретичних основ управління ризиком ліквідності.

Виклад основного матеріалу. Банківські ризики являють собою ймовірність отримання негативних наслідків в результаті певних подій. Але водночас мінімізація ризиків означає зменшення прибутковості, що суперечить стратегічній меті діяльності будь-якої банківської установи.

Як зазначалось раніше, одним із основних видів банківських ризиків є ризик ліквідності. Зокрема, в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні зазначається, що банківська діяльність піддається ризику ліквідності – ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в

строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат [1].

В Енциклопедії банківської справи України ризик ліквідності визначається як небезпека невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами внаслідок погіршення стану надходжень або якості кредитів. Обсяг ризику визначається через витрати на додаткове залучення необхідних коштів [4, с. 461].

Головною причиною виникнення ризику ліквідності є незбалансованість між термінами погашення і обсягами активів і пасивів. Внаслідок цього відбувається зниження прибутковості, адже для задоволення попиту на ліквідні кошти банкам необхідно запозичати їх із зовнішніх джерел за більш високими ставками.

Варто зазначити, що для детальнішого дослідження ризику ліквідності варто зупинитись на його класифікації. Під класифікацією ризиків слід мати на увазі розподіл ризиків на конкретні групи за відповідними ознаками для досягнення поставленої мети. Деякими фахівцями ризик ліквідності розглядається у складі фінансових ризиків, а саме ризиків системних характеристик. Іншими авторами ризик ліквідності розглядається у складі ризиків активних операцій, пов'язуючи його в основному з операціями з цінними паперами. Досить поширеним є поділ ризиків на внутрішні і зовнішні. На нашу думку така класифікація є некоректною по відношенню до ризику ліквідності. Причинами виникнення ризику незбалансованої ліквідності можуть бути як зовнішні, так і внутрішні чинники, тому цей ризик неможна однозначно віднести до зовнішніх чи внутрішніх ризиків.

Щодо класифікації саме ризику ліквідності, то він поділяється на [19, с. 102]:

- ризик ліквідності фондування (недостатності грошових коштів) пов'язаний зі зниженням спроможності банку виконувати свої зобов'язання в зазначені строки чи неможливістю повністю або

частково покрити грошовими коштами вимоги контрагентів;

- ризик ліквідності активів пов'язаний з неможливістю реалізувати активи в тих чи інших сегментах фінансового ринку, що призводить до втрат.

Згідно з іншою класифікацією виділяють наступні види ризику ліквідності [10, с. 26]:

- балансовий ризик ліквідності – тобто ризик того, що банк у певний момент часу не зможе виконати свої зобов'язання за рахунок наявних ліквідних активів у наслідок неадекватної структури балансу;
- ризик ліквідності ринку – ризик того, що у певний момент часу виникне ситуація, за якої банк не в змозі буде придбати на фінансовому ринку необхідні кошти за діючою ринковою ставкою через недостатність поточних обсягів торгівлі або низький кредитний рейтинг самого банку-позичальника;
- ризик події – наявний або очікуваний ризик, що загрожує доходам і капіталу банку, і який спричиняється особливими ситуаціями (він є наслідком політичних, соціально-економічних та інших ризиків).

Досить часто у зарубіжних наукових джерелах можна зустріти підхід до ризику ліквідності як до ризику незбалансованої ліквідності, який поділяється на [19, с. 102-103].

- ризик недостатньої ліквідності, що означає неможливість своєчасного виконання банком своїх зобов'язань;
- ризик надлишкової ліквідності, що означає недотримання частини доходів через надлишок високоліквідних, але низько дохідних активів.

Існує також класифікація згідно з якою ризики ліквідності можна поділити на дві групи – ризик поточної ліквідності, тобто виникнення ситуації, коли немає коштів для виконання поточних платежів, і ризик перспективної ліквідності, коли можливе порушення платоспроможності в перспективі, у зв'язку із незбалансованістю активів і пасивів по будь-яким терміновим групам [15, с. 15].

Дослідивши різні класифікації банківських ризиків і ризику ліквідності зокрема, його класифікацію у загальній системі банківських ризиків схематично пропонуємо відобразити наступним чином (рис 1):

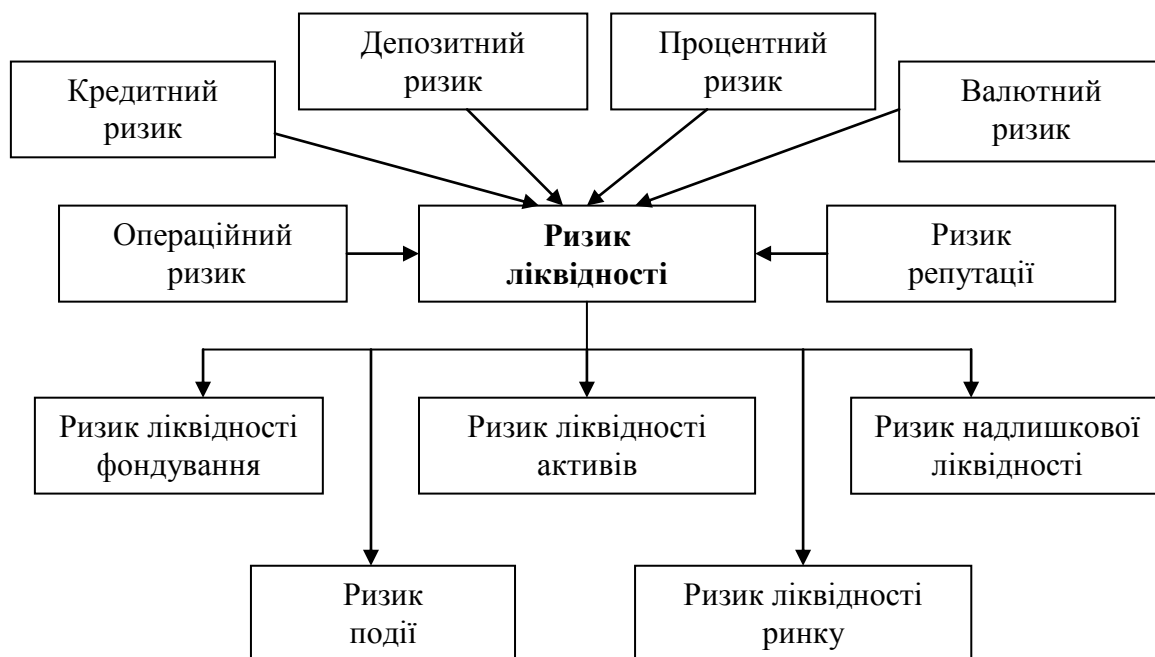

Рис 1. Класифікація ризику ліквідності у загальній системі банківських ризиків

Депозитний ризик – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості переведення розрахункового або поточного рахунку до іншого банку або дострокового зняття вкладу [7, с. 160]. Під депозитним ризиком розуміється не лише дострокове зняття депозиту, а й імовірність того, що відплив коштів з рахунків юридичних і фізичних осіб перевищить залишок наявних ліквідних коштів в банку.

В даному випадку можна використовувати поняття ресурсного ризику, який визначається ймовірністю того, що обсяг ресурсів, що знаходяться в розпорядженні банку, буде меншим за прогнозований. Ресурсний ризик призводить до проблем ліквідності і при виявленні потребує непередбаченого раніше термінового поповнення ресурсів [1, с. 212].

Значно впливає на ризик незбалансованої ліквідності якість кредитного портфеля. Чим більша кількість неякісних кредитів у складі кредитного портфеля банку, тим більше відрахувань у резерв під кредитні ризики і

менше надходжень коштів у вигляді плати за користування кредитом. Відповідно, досліджуючи ризик ліквідності, необхідно обов'язково враховувати кредитний ризик.

Під кредитним ризиком розуміють ймовірність негативної зміни вартості активів у результаті нездатності контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання, зокрема, з виплати процентів і основної суми позики відповідно до термінів угод кредитного договору [1, с. 319]. Вчені зазначають, що кредитний ризик складає більше 60% загального обсягу банківських ризиків [9, с. 59]. Варто зауважити, що кредитний ризик розглядається не лише при наданні кредитів, а й за іншими активними операціями, наприклад, лізинг, факторинг, операції з цінними паперами та ін.

Процентний ризик характеризує імовірність негативних наслідків в результаті коливань ринкових процентних ставок. Протягом останніх двадцяти-тридцяти років у світовій економіці спостерігалася підвищена нестабільність процентних ставок, викликана відміною правил, які їх регулюють [12, с. 321]. Наявність цього ризику впливає на вартість і структуру активів і пасивів банку, впливаючи таким чином на банківську ліквідність.

Наслідком незбалансованості за строками і сумами активів і пасивів в розрізі кожної валюти є валютний ризик. Цей ризик виникає в процесі надання валютних кредитів, купівлі/продажу валют, конверсійних операцій [13, с. 58]. Причиною виникнення валютного ризику є коливання курсів валют, що може призвести до додаткових витрат банку. Така ситуація може викликати погіршення стану ліквідності.

Операційний ризик – імовірність збитків, пов'язаних зі здійсненням різних видів активних операцій, через неуважність, недбалість або шахрайство відповідальних службовців банку [11, с. 32]. Цей ризик вважається другим за ступенем впливу на банківську діяльність (близько 25% загального обсягу банківських ризиків) [9, с. 59]. Недоліки та помилки управління, контролю та здійснення банківських операцій можуть призвести

не лише до збільшення ризику ліквідності, а й спричинити банкрутство.

Актуальним питанням останнім часом є дослідження впливу ризику ділової репутації, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами або органами нагляду [3, с. 71]. Позитивна ринкова репутація допомагає витримувати тиск зовнішніх факторів. Визнання банку на ринку є вагомим фактором прихильності до нього клієнтів навіть у разі виникнення фінансових труднощів [5, с. 16]. Це впливає на стабільність ресурсної бази, спроможність банку розширювати коло послуг, нарощувати клієнтську базу, що в свою чергу зменшує ризик ліквідності.

Слід пам'ятати, що всі банківські ризики потрібно розглядати системно, адже вони є взаємопов'язаними. Ми зазначили лише основні, на нашу думку, види банківських ризиків, які суттєво впливають на ризик незбалансованої ліквідності. Класифікація ризиків створює можливості для подальшої оцінки і ефективного управління ризиками.

Оскільки ринкові умови і структури банків є різними, не існує єдиної системи управління ризиками, прийнятної для всіх банків. Кожна установа має розробити свою власну програму та системи управління ризиками, відповідно до своїх потреб і обставин. Але незалежно від своєї структури, кожна система управління ризиками має включати такі елементи [8]:

- виявлення ризику;
- вимірювання ризику;
- контроль ризику;
- моніторинг ризику.

Визначення, класифікація і оцінка ризику є необхідними складовими процесу управління банківськими ризиками. Управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків [14].

Оцінка банківських ризиків може здійснюватись за допомогою математичного моделювання, використання прямих і непрямих показників, рейтингових оцінок та індексним методом, з використанням методів параметричної статистики, за допомогою експертних оцінок, методу фінансових коефіцієнтів, статистичних методів оцінки, з використанням VAR- методології та ін.

Оцінка ризику ліквідності може здійснюватись у імовірнісному та грошовому вираженнях. Ризик ліквідності банку в імовірнісному вираженні може бути виражений за формулою [10, с. 26]:

$$P = (p(B1) + p(B2) + p(B3) - p(B1) \times p(B2) - p(B1) \times p(B3) - p(B2) \times p(B3) + p(B1) \times p(B2) \times p(B3)) \times (p(M1) + p(M2) - p(M1) \times p(M2)) + p(E) - (p(B1) + p(B2) + p(B3) - p(B1) \times p(B2) - p(B1) \times p(B3) - p(B2) \times p(B3) + p(B1) \times p(B2) \times p(B3)) \times (p(M1) + p(M2) - p(M1) \times p(M2)) \times p(E)$$

$p(B1)$ – ймовірність того, що зобов’язання до запитання перевищать залишок коштів на коррахунках і в касі;

$p(B2)$ – ймовірність дострокового зняття вкладниками строкових депозитів;

$p(B3)$ – ймовірність невиконання або несвоєчасного виконання зобов’язань перед банком іншими банками та позичальниками;

$p(M1)$ – ймовірність того, що у певний момент часу витке ситуація, за якої банк через недостатність поточних обсягів торгівлі не зможе придбати на фінансовому ринку необхідні кошти за діючою ринковою ставкою;

$p(M2)$ – ймовірність того, що у певний момент часу витке ситуація, за якої банк через свій низький кредитний рейтинг не зможе придбати на фінансовому ринку необхідні кошти за діючою ринковою ставкою;

$p(E)$ – ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій, що можуть призвести до кризи банківської ліквідності.

Зокрема, стосовно ризику ліквідності, у методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків» зазначаються фактори оцінки ризику ліквідності:

- існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління ризиком ліквідності;
- обсяг активів балансу та їх розподіл за ступенем ліквідності у відношенні до структури зобов'язань;
- обсяг, структура та рівень диверсифікації пасивів;
- середньозважена вартість залучених коштів для визначеного банку в зіставленні з банками його порівняльної групи;
- чисті розриви фінансування;
- ліквідність фінансових ринків на яких можна залучати кошти;
- склад балансових та позабалансових портфелів;
- погіршення репутації банку на ринку, що виявляється через зниження кредитних рейтингів і підвищення процентних ставок під час залучення коштів цим банком;
- висновки офіційних і неофіційних рейтингових служб про установу;
- наявність адекватного плану на випадок кризових обставин;
- існування своєчасної і точної управлінської інформації;
- рівень і кваліфікація управління та персоналу;
- наявність відповідних механізмів контролю.

Урахування цих факторів надає можливість оцінити кількісні параметри ризику ліквідності і якість управління ризиком ліквідності. При цьому кількість ризику ліквідності визначається як «незначна», «помірна» і «значна». Якість управління оцінюється як «висока», «потребує вдосконалення» і «низька». Інспекторами враховується як кількість ризику ліквідності, так і якість його управління, щоб зробити висновки щодо сукупного ризику ліквідності і очікуваного напрямку зміни ризику.

Документи, впроваджені Національним банком, мають рекомендаційний характер, отже, можуть бути доповнені банками відповідно до їх потреб. Зокрема, Національним банком рекомендується використовувати світовий досвід з управління ліквідністю, наприклад, положення Базельського

комітету з банківського нагляду «Надійна практика управління ліквідністю в банківських організаціях» (№ 69 лютий 2000 року).

Система управління ризиком ліквідності складається із регламентних документів – політик, положень, процедур, методик тощо, які затверджуються відповідно до обраної банком форми корпоративного управління з урахуванням розміру банку та складності його операцій [14]. Тобто банківськими установами повинні бути розроблені внутрішні положення та інші документи з управління ліквідністю, включаючи форми звітності керуючим органам банку, методи і процедури оцінки ризику ліквідності, визначення потреби ліквідних коштів, джерел покриття недостатнього обсягу ліквідності, а також план дій на випадок кризи.

Наприкінці зауважимо, що досліджуючи будь-який вид банківського ризику, його потрібно розглядати у взаємозв'язку з іншими ризиками. Неврахування даного фактору унеможливилює впровадження теоретичних розробок на практиці.

Висновки. Таким чином, на основі дослідження існуючих підходів до класифікації банківських ризиків, запропоновано узагальнену класифікацію ризику ліквідності. Розроблена класифікація визначає не лише види ризику ліквідності, а і його місце у загальній системі банківських ризиків, що дозволяє комплексно підійти до питання управління ризиком ліквідності.

Система управління ризиком ліквідності повинна враховувати рекомендації і вказівки щодо організації управління та оцінки банківських ризиків, схвалені Національним банком України, міжнародний досвід управління ризиками, а також специфіку банківської установи. Ефективна організація системи оцінки, ідентифікації, управління ризиком ліквідності дозволить мінімізувати витрати банку у разі виникнення проблем з ліквідністю, що є необхідною умовою стабільного функціонування банківської установи.

Список літератури

1. Банківські операції : підручник / за ред. В. І. Міщенко,

- Н. Г. Слав'янської. – К. : Знання, 2006. – 727, [1] с.
2. Вожжов А. П. Процессы трансформации банковских ресурсов : монография / А. П. Вожжов. – Севастополь : СевНТУ, 2006. – 339, [1] с.
 3. Дмитренко М. Г. Кредитування і контроль : навч.-метод. посіб. (у схемах і коментарях) / М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк. – К.: Кондор, 2005. – 295, [1] с.
 4. Енциклопедія банківської справи України / редкол. Стельмах В. С. (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 679, [1] с.
 5. Заруба Ю. Ризики ділової репутації банків / Юрій Заруба // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 10. – С. 16–17.
 6. Інструкція про порядок регулювання банків в Україні : затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.01 № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
 7. Любунь О. С. Фінансовий менеджмент у банку : навч. посіб. / Любунь О. С., Грушко В. І. – К. : Слово, 2004. – 295, [1] с.
 8. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : постанова Правління НБУ від 15.03.04 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
 9. Мищенко В. А. Неопределённость и риски функционирования банковских систем / В. А. Мищенко, Ю. И. Лернер // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Т. 19. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 57–65.
 10. Пернарівський О. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку / Олександр Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 10. – С. 26–29.
 11. Пернарівський О. Ризик та ліквідність комерційного банку / Олександр Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 4. – С. 31–34.
 12. Пожар О. М. Сутність процентного ризику та його наслідки для банку

- / О. М. Пожар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Випуск 22. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 320–324.
13. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках / Юрій Потійко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 4. – С. 58–60.
14. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : постанова Правління НБУ від 02.08.04 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
15. Супрунович Е. Б. Лимитирование рисков ликвидности / Е. Б. Супрунович // Банковское дело. – 2001. – № 9. – С. 15–17.
16. Тичина В. Впровадження системи управління ризиками в банку / В. Тичина, О. Задніпровська // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 8. – С. 18–22.
17. Уваров К. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: орієнтир на майбутнє / К. Уваров, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С. 60–63.
18. Фабер С. Нагляд на основні оцінки ризиків: українська перспектива / С. Фабер, І. Пожарська, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 24–26.
19. Шаталов А. Н. Управление ликвидностью в рамках финансового менеджмента банка / Шаталов А. Н. // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 101–110.